

Drapieżcy są wśród nas

Autor scenariusza: Dariusz Anderwald

Podstawowe informacje

Drapieżnictwo to forma stosunków pomiędzy żywymi organizmami polegająca na chwytaniu zdobyczy, zabijaniu i wykorzystywaniu jako pokarmu. Jest zjawiskiem bardzo rozpowszechnionym w świecie zwierząt, które wykazują najrozmaitsze przystosowania do drapieżnictwa. Niezależnie od tego czy są to pierwotniaki, owady, ptaki, czy ssaki, wyróżniają się dużą ruchliwością, refleksem i wieloma organami służącymi do polowania: parzydełkami, gruczołami jadowymi, potężnymi szczękami, dziobami, szponami i pazurami. Ptaki drapieżne są spektakularnym przykładem takich organizmów. Jednak zabijanie jednych zwierząt przez drugie w celu zdobycia pokarmu jest powszechnym prawem natury i koniecznością zapewniającą przetrwanie. W tym sensie drapieżnikiem jest także płołka zjadająca rozwielitkę czy sikorka żywiąca się owadami. W środowisku naturalnym ofiara ma zawsze szansę ukrycia się, co sprzyja zachowaniu równowagi biologicznej. Mimo wyraźnych przykładów pozytywnego oddziaływania ptaków drapieżnych w środowisku, ich rola w biocenozie jest często niedoceniana. Bierze się to z dawną zakorzenionego przeświadczenia, że skrzydlate drapieżniki są tylko konkurentami człowieka - myśliwego czy rybaka. Myślistwo i rybołówstwo jest przecież też formą drapieżnictwa, niestety często niezgodnego z zachowaniem zasad równowagi w biocenozie, ponieważ ptaki drapieżne *nielusznie traktowane są jak szkodniki, zwłaszcza w łowiectwie i na stawach rybnych*. Te ostatnio wymienione bardzo często są miejscem żerowania rybołowa, który w Polsce znajduje się na krawędzi przetrwania, a żywi się prawie wyłącznie rybami. Hodowlanych stawów rybnych nie można jednak traktować jako tworów całkowicie sztucznych. Przez całe tysiąclecia takie "sztuczne stawy" powstawały na wszelkich rzeczkach i strumieniach w wyniku działalności bobrów, które, budując groble i tamy, spiętrzały wodę i powstawał w ten sposób "sztuczny twór" - staw. Z perspektywy rybołowa więc niewiele się zmieniło, współczesne stawy są podobne, różnią się tylko tym, że zbudował je człowiek i że koncentracja ryb jest większa, a tym samym bardzo łatwo o wystąpienie chorób. W pierwszym rzędzie podatne są osobniki osłabione, będąc łatwą zdobyczą dla rybołówów, kań czy bielików. Spostrzegawczy drapieżnik eliminuje osłabione i chore ryby ze stawu, które łatwiej upolować, tym samym dokonuje selekcji i zapobiega masowym epizocjom. Rybołowy, bieliki i inne ptaki drapieżne to nie szkodniki, lecz doskonali selekcjonerzy i służba sanitarna, w tym także sztucznych stawów.

Przebieg zajęć

Poziom nauczania

szkoła podstawowa.

Przedmioty

biologia , ekologiczna ścieżka edukacyjna.

Cele

Uczeń:

- podaje kilka przykładów gatunków ptaków drapieżnych
- zna różne postawy człowieka wobec natury na przykładzie rybołowa, myśliwego i przyrodnika
- zna techniki dramy i sprawnie się nimi posługuje
- rozumie jedno z podstawowych praw natury, które dotyczy konieczności zabijania i zjadania jednych zwierząt przez drugie
- rozumie istotę łańcucha pokarmowego
- potrafi określić pozycję człowieka w łańcuchu pokarmowym
- doskonali umiejętności komponowania dalszego ciągu opowiadania przez dopowiadanie wymyślonych zdań czy dialogów
- współpracuje w grupie.

Czas trwania zajęć

90 min., zajęcia bez przerwy.

Metody

drama, pogadanka, praca z tekstem źródłowym.

Środki dydaktyczne

Drapieżcy są wśród nas

Autor scenariusza: Dariusz Anderwald

I. Ćwiczenia wprowadzające

1. Dzielimy klasę na 4 grupy, które jednocześnie budują ze swoich ciał podawane przez prowadzącego kolejne litery wyrazu RYBOŁÓW. Po ostatniej literze uczniowie przypominają sobie kolejność liter i odgadują cały wyraz. Siadamy w kręgu, gdzie prowadzący krótko przybliży ten gatunek ptaka drapieżnego, podając następujące informacje:
Rybołów to ptak drapieżny żywiący się wyłącznie rybami. W Polsce gnieździ się bardzo nielicznie w ilości zaledwie 70-75 par, głównie na Mazurach, Pomorzu Zachodnim i Nizinie Wielkopolskiej. Ornitolodzy z Komitetu Ochrony Orłów w celu poprawy warunków gniazdowania podjęli się trudnego zadania budowy sztucznych platform i wzmocnienia zagrożonych gniazd naturalnych. Rybołowy licznie pojawiają się jedynie podczas przelotów, kiedy to dość często są spotykane przez kilka dni nad różnego rodzaju zbiornikami wodnymi, w tym także sztucznymi stawami, na terenie całego kraju. Gatunek ten znajduje się w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt, gdzie posiada status VU - narażony na wyginięcie. W przeszłości główną przyczyną spadku liczebności było prześladowanie: odstrzał, rabowanie jaj i niszczenie gniazd. Na przykład w latach 1891-1914 tylko na Śląsku wypłacono premie (!) za zabicie 565 rybołowów. Szacuje się, że corocznie nadal zabija się w Polsce od kilkunastu do kilkudziesięciu osobników tego gatunku, który podlega ochronie gatunkowej, specjalnej ochronie stanowisk lęgowych oraz międzynarodowym Konwencjom (Waszyngtońskiej, Bońskiej, Berneńskiej) i Dyrektywie Ptasiej UE.

2. Uczniowie ustawiają się w kręgu. Informujemy ich, że za chwilę będziemy wypowiadać zdania i każdy, kto będzie identyfikował się z ich treścią, przebiegnie przez środek koła na drugą stronę. Przykłady zdań: osoby, które: mają w domu kamerę, lubią filmy przyrodnicze, widziały kiedyś strzelbę, uczestniczyły w polowaniu, złowiły kiedykolwiek rybę, wiedzą czym żywi się płotką, widziały kiedyś polującego ptaka drapieżnego, uważają, że ptaki drapieżne są piękne, odróżnią puchacza od rybołowa itp.

II. Ćwiczenia właściwe

1. Praca z tekstem. Prowadzący rozkłada (na podłodze/na ziemi) w różnych miejscach skserowane na osobnych kartkach informacje o następujących gatunkach ptaków drapieżnych: rybołów, myszołów, jastrząb, trzmiełojad, orzeł przedni, gadożer. Informacje te zawierają: rysunek ptaka, opis wyglądu i biologii oraz rodzaju pokarmu (zobacz scenariusze: [Ptaki drapieżne wokół nas](#), [Co jedzą ptaki drapieżne?](#) i [Jakie latające drapieżniki żyją wokół nas?](#)).

- zdjęcia zwierząt - przedstawicieli różnych rzędów wycięte przez dzieci z czasopism i przyklejone na tekturkach (małe ssaki, ryby, ptaki, owady i in.), w tym głównie zdjęcia różnych ptaków drapieżnych: podczas lekcji w terenie zdjęcia można przyczepić do drzew
- odpowiednie karty *Pakietu edukacyjnego KOO* zawierające rysunki siedmiu gatunków ptaków drapieżnych wraz z opisem ich biologii i pokarmu oraz schemat piramidy pokarmowej
- magnetofon z nagraniami głosów przyrody (szum wody, śpiew ptaków)
- mała piłka.

Przygotowania wstępne

- zajęcia najlepiej odbyć w terenie
- w przypadku lekcji w klasie należy ustawić ławki i krzesła pod ścianami
- uczniowie zawieszają w różnych miejscach przyniesione zdjęcia zwierząt, stanowiące dekorację i budują przestrzeń (atmosferę) lekcji. Jeśli zajęcia są prowadzone w terenie, zdjęcia można przyczepić do drzew pinezkami.

Drama jest specyficzną metodą w nauczaniu i wychowaniu, która polega na rozwiązywaniu problemów poprzez *działania* w roli ("zabawach"), poprzez uczestniczenie w fikcji dramatycznej, zwykle improwizowanej. Uczeń, *wchodząc w rolę*, odkrywa dzięki wysiłkowi fizycznemu i emocjonalnemu to, co jest w nim samym, i głębiej dociera do określonego problemu. Lekcja dramy powinna zaczynać się ćwiczeniami rozluźniającymi, czyli grami dramatycznymi, które rozluźniają, ośmielają, a także skupiają uwagę, rozwijają wyobraźnię, spostrzegawczość i przełamują nieśmiałość. Każda drama ma określoną strukturę, a mianowicie:

- wprowadzenie przez nauczyciela (opowiadanie, zdarzenie, instrukcja), sytuacja wyjściowa inicjująca fikcję dramatyczną,
- przygotowanie się uczestników do wejścia w role w formie różnych technik,
- odegranie ról przez uczestników
- omówienie pracy uczniów (analiza ćwiczenia, pytania, rozmowy, komentarze, dyskusja).

Drapieżcy są wśród nas

Autor scenariusza: Dariusz Anderwald

Dzielimy klasę na 7 grup, z których każda wybiera 1 gatunek ptaka drapieżnego. Następnie uczniowie w grupach zapoznają się z wyżej wymienionym opisem swojego gatunku ptaka drapieżnego i przygotowują się do wykonania rzeźby przedstawiającej wybrany gatunek *ofiary* swojego drapieżnika.

2. Technika rzeźby. Rzeźbiarz - lider po naradzie ze swoją grupą ćwiczy budowę rzeźby wykonanej z ciał pozostałych. Rodzaj ofiary podpowiada rzeźbiarzowi prowadzący, ponieważ dany ptak drapieżny może żywić się wieloma zwierzętami. Rzeźby mają przedstawiać odpowiednio: dla myszołowa - nornika (mysz), jastrzębia - gołębia, trzmielojada - owada, orła przedniego - lisa, gadożera - żmiję, rybołowa - rybę. Uczniowie - materiał rzeźbiarski - stoją nieruchomo, rzeźbiarz zaś jest artystą i ciągle modeluje swoje dzieło głosem bądź dotykiem. Każde podnieść wyżej lub niżej rękę, przechylić się w prawo, przybliżyć, oddalić itd., aż będzie zadowolony ze swojej pracy. Kiedy wszystkie grupy będą już gotowe, można przejść do prezentacji przygotowanych rzeźb.

3. Prezentacja nieruchomych rzeźb ofiar. Każda grupa po kolei, np. na środku klasy, prezentuje przygotowane uprzednio rzeźby (zobacz punkt 2): nornika, gołębia, owada, lisa, żmii, ryby. Konkretna rzeźba, np. ryba ma być zbudowana z połączonych ciał wszystkich uczestników danej grupy, z wyjątkiem rzeźbiarza, dla którego ciała innych są plastycznym materiałem/tworzywem. Uczniowie w swojej rzeźbie muszą wytrzymać nieruchomo kilka minut. W zależności od własnej inwencji mogą leżeć na podłodze, stać, klęczeć etc. Nie odzywają się. Mają wyobrazić sobie, że stanowią część organizmu przedstawianego zwierzęcia. Ostatnia powinna być ryba. Reszta klasy próbuje podczas prezentacji odgadnąć rodzaj ofiary (może nawet od razu drapieżcy), najpierw wizualnie, potem zaś, stosując technikę wywiadu. W tym celu uczniowie z innych grup mogą przeprowadzić ze stojącymi/leżącymi nieruchomo osobami z rzeźby wywiad w roli. Pojedynczo podchodzą do nich, dotykają (tylko osoba dotknięta w rzeźbie może mówić, ale nie zmienia swojej pozycji) i zadają standardowe w pracy dramą pytania: *czym jesteś?, co robisz? jakie są twoje pragnienia? o czym teraz myślisz? czego się teraz boisz? jak wygląda twój prześladowca?* Przykładowe odpowiedzi: *jestem ogonem ryby, boję się, że złapie mnie ptak drapieżny, mój prześladowca jest duży, ma zakrzywiony dziób i ostre szpony itd.* Dzięki temu ćwiczeniu uczniowie bardzo dobrze wchodzą w rolę ofiary. Po każdej prezentacji uczniowie dzielą się swoimi wrażeniami na temat oglądanej rzeźby, ci natomiast, którzy tworzyli swoimi ciałami rzeźbę, opowiadają o swoich przeżyciach i odczuciach. Rzeźbiarz - lider grupy - charakteryzuje swój gatunek drapieżnika, który poluje na daną ofiarę. Krótko omawia wygląd, biologię i pokarm. Po prezentacji ostatniej rzeźby prowadzący

W dramie *omówienie ćwiczenia* jest nie mniej ważne niż jego wykonania i następuje zaraz po realizacji ćwiczenia (techniki). Po wyjściu ze świata fikcji przychodzi refleksja nad przeżyciami w rolach. Zawsze należy stosować bodźce wzmacniające: brawa po prezentacji, częste słowne pochwały w stylu: To była świetna rzeźba! Nie spodziewałem się, że dojdziemy do takich niesamowitych wniosków. Jesteście wspaniali! Najpowszechniejsze techniki to: rzeźba, poza, stop-klatka, wywiad, żywy obraz.

W dramie, trochę jak w prawdziwym życiu, odgrywa się różne role. Dzieci na własnym przykładzie mogą przekonać się, na czym polega bycie rozwielitką, płótką, rybołowem, myśliwym, przyrodnikiem. Różnica polega na tym, że w życiu postacie są prawdziwe, w dramie zaś fikcyjne. Podczas ćwiczeń bycie w roli jest odczucia, nie odgrywający zadanie, który po krótkiej identyfikacji z postacią może bezpiecznie z roli wyjść. Stąd ważne jest zarówno wejście w rolę, jak i wyraźne wyjście z niej. co dzieje się zwykle za pomocą umownych znaków (np. klaśnięcie). Drama jest metodą trudną, wymaga bowiem od prowadzącego zdolności reżyserskich, pewnych umiejętności aktorskich oraz współpracy i pełnego partnerstwa z uczniami. Prowadzący powinien pamiętać o tym, że nie tylko bawi się z dziećmi, ale przede wszystkim uczy.

Drapieżcy są wśród nas

Autor scenariusza: Dariusz Anderwald

zwraca uwagę na dużą różnorodność ptaków drapieżnych, miejsc ich występowania i pokarmu.

4. Improwizowane opowiadanie zawierające następujące postacie: rozwieltki, płotki, okonia, rybołowa, rybaka ze strzelbą i ornitologa z lornetką. Uczniowie znają tylko bohaterów, treść wymyślają sami. Siadamy w kręgu, każdy zajmuje wygodną pozycję. W tle muzyka z odgłosami przyrody: śpiewem ptaków, szumem wody. Osoba prowadząca zaczyna improwizowane opowiadanie, rozwinięcie i zakończenie należy do wybranych uczniów. Wybór będzie następował przez rzucanie piłki dowolnej osobie w kręgu.

Zamknijcie oczy... (W tle cicha muzyka). Wyobraźcie sobie wczesną wiosnę nad stawem hodowlanym. Znajdujemy się niedaleko wielkiej puszczy. Na błękitnym niebie świeci słońce. Odetchnijcie głęboko... Wieje lekki wiatr. Niesie ze sobą zapach trzcin, lasu, wody. Wytężcie słuch... Słychać głosy ptaków, które powróciły z zimowisk. Od czasu do czasu słychać plusk ryby... Otwórzcie oczy (zmiana intonacji). Pod powierzchnią wody płynie mały okoń. Czuję głód, gdyż nie złapał jeszcze żadnej płotki. Wie o tym, że pływają dzisiaj w cichej zatoczce jeziora. Jednak zdaje sobie sprawę, iż pojawia się tam często rybołów, który także jest głodny. Co robić!? Co robić!? - myśli głodny i zdenerwowany mały okoń.

5. Prowadzący przerywa opowiadanie i rzuca piłkę do dowolnej osoby w kole, która kontynuuje historyjkę. Żelazną zasadą jest nieprzerywanie mówiącemu; jedynie prowadzący ma do tego prawo, aby czuwać nad prawidłowym tokiem opowiadania, którego głównym celem, oprócz wyciszenia uczniów, jest przedstawienie emocji i intencji: ryb, rybołowa, rybaka ze strzelbą i ornitologa z lornetką. Ważne jest takie ukierunkowanie opowiadania, aby w jego toku pojawiła się postać rybaka ze strzelbą, który jest właścicielem wszystkich ryb w stawie. Rybak z pewnością potraktuje rybołowa jako swojego konkurenta i szkodnika. Istotna jest też postać ornitologa, miłośnika ptaków, który zachwyca się ich pięknem.

Podczas omówienia należy zwrócić uwagę na relację drapieżca-ofiara i na to, że zarówno płotka, jak i człowiek są drapieżnikami. Stanowią część natury, której podstawowym prawem jest prawo zabijania w celu zdobycia pożywienia.

Odstępstwem od tej reguły jednak jest zabicie rybołowa przez rybaka, traktującego ptaka jako szkodnika. Największe emocje będzie budził problem uśmiercania jednych przez drugich. Jednak na tym etapie należy skoncentrować się tylko na opisie zjawisk, tak aby emocje i uczucia znalazły swoje ujście w następnym ćwiczeniu. Należy chwalić wypowiedzi uczniów, nie komentować.

Drapieżcy są wśród nas

Autor scenariusza: Dariusz Anderwald

III. Podsumowanie

1. Odczucia wyrażane techniką pozy.

Uczniowie stają w kręgu plecami do środka. Prowadzący prosi uczniów, aby wyobrazili sobie, że są rybą, która stanie się za chwilę ofiarą rybołowa; podaje hasło: bycie ofiarą, rozpacz ryby. Uczniowie mają krótką chwilę na to, aby zastanowić się nad swoimi odczuciami. Na znak (np. klaśnięcie) uczestnicy odwracają się twarzą do środka koła i wykonują zadanie; przedstawiają hasło gestykulacją i mimiką twarzy; wydają różne dźwięki, wykonują ruchy pływania. Prowadzący może jednak zatrzymać pozy w bezruchu (stop-klatka). I tak klaśnięcie w dłonie powoduje ogólne umilknięcie i znieruchomienie, zastygnięcie na zasadzie filmowej stop - klatki. Wtedy prowadzący rozmawia "w roli" z dowolnymi uczestnikami: *czym jesteś? co robisz?, jaki jest twój problem? czego się boisz? dlaczego zjadasz rybę? komu zanosisz pokarm? po co ci strzelba nad tym jeziorem?, czy boisz się zwierząt? dlaczego polujesz? po co ci lornetka nad tym jeziorem? dlaczego obserwujesz ptaki drapieżne? komu chcesz o tym opowiedzieć? co chcesz tym osiągnąć? jakie są twoje obawy?*

Następnie prowadzący prosi uczniów o wczucie się w rolę głodnego rybołowa, który chwyta i zjada rybę. Podaje temat: *głód, rybołów zjada rybę*. Kolejny temat to: *niepokój, rybak ze strzelbą* oraz: *zachwyt ornitologa pięknem polującego rybołowa, pasja*. Przy każdym temacie prowadzący zatrzymuje pozy w stop - klatkach i zadaje niektóre z przedstawionych powyżej pytań w ten sposób, aby uzyskać pogłębienie konkretnych emocji, uczuć i stanów, w jakich uczniowie się w tej chwili znajdują.

2. Dyskusja (w kręgu) dotycząca przede wszystkim *emocji oraz intencji (co czujeś będąc rybą? jak wielka to była rozpacz?...)* poszczególnych pól i postaci, motywacji działania, a w następnej kolejności zjawiska zabijania ofiar drapieżców: ryby, ptaki, ludzie. Podkreślenie konieczności zabijania w przypadku zwierząt, np. konieczności zdobycia pokarmu dla siebie i swoich piskląt w przypadku rybołowa. Odpowiedź na pytanie, dlaczego ludzie nadal strzelają do rybołowa i czy mają takie prawo? (rybołów podlega ochronie gatunkowej, specjalnej ochronie stanowisk lęgowych oraz międzynarodowym Konwencjom: Waszyngtońskiej, Bońskiej, Berneńskiej i Dyrektywie Ptasiej UE).

Czy rybak ma prawo zastrzelić rybołowa tylko dlatego, że ten poluje na jego stawie?

Czy rybołów jest szkodnikiem?

Negatywna ocena zabicia rybołowa przez właściciela stawu dla doraźnego zysku, dla pieniędzy ze sprzedaży ryb.

Ustalenie motywów działania ornitologa z lornetką (zachwyt pięknem rybołowa). Można powtórzyć najlepszą pozę.

Relacja drapieżca-ofiara może być zilustrowana schematem łańcucha pokarmowego (zobacz scenariusz [Co jedzą ptaki drapieżne?](#))

Wnioski

Relacja drapieżca-ofiara jest w przyrodzie jedną z najczęstszych relacji międzygatunkowych, na każdym poziomie troficznym. Jedne organizmy są pokarmem dla innych; ofiary są zjadane przez drapieżców i jest to moralnie usprawiedliwione.

Człowiek jest częścią natury, a także drapieżnikiem. Ma więc prawo zabijać, aby jeść. Powinien jednak tolerować obok siebie innych drapieżców, którym nie może odmawiać prawa do polowania, nawet jeśli odbywa się to na "jego" stawie. Ustalanie norm, które na to pozwalają, jest moralnie i społecznie naganne. Rybołów nie jest szkodnikiem.

Poszerzenie tematu

Budowanie dystansu odgrywanych ról do zdarzeń przez ilustrację improwizowanego opowiadania z lekcji w postaci komiksu składającego się z pięciu sekwencji i zawierającego następujące postacie: rozwielitki, płotki, okoń, rybołów, rybak ze strzelbą, ornitolog z lornetką.

Literatura dla uczniów

- Czapulak A., Lontkowski J., Nawrocki P., Stawarczyk T., *ABC obserwatora ptaków*, Radom 1987.

Drapieżcy są wśród nas

Autor scenariusza: Dariusz Anderwald

- Gotzman J., *Z lornetką wśród ptaków*, PWRiL, Warszawa 1979.
- Praca zbiorowa pod red. K. A. Dobrowolskiego, *Ptaki Europy, przewodnik terenowy*, PWN, Warszawa 1982.

Literatura dla nauczycieli

- Dziejic A., Gudro M., *Drama w szkole podstawowej*, Wyd. Ped. ZNP, Kielce 1998.
- Pankowska K., *Edukacja przez dramę*, WSiP, Warszawa 1997

Wydawnictwo Komitetu Ochrony Orłów.